

Revolta marinarilor din Kronstadt

Murray Bookchin

Pe 1 martie 1921, marinarii din baza navală Kronstadt de pe insula Kotlin, situată în apropiere de Petrograd, au adoptat un program în cincisprezece puncte, cuprinzând revendicări politice și economice; un program care contesta în mod deschis controlul statului sovietic de către bolșevici.

Aproape imediat, bolșevicii au denunțat revolta drept un „complot al gărzilor albe”, aparent încă una din seria conspirațiilor contrarevoluționare care asaltaseră regimul sovietic în cei trei ani de război civil. După mai puțin de trei săptămâni, pe 17 martie, revolta din Kronstadt a fost înfrântă printr-un asalt sângeros al unităților de elită ale Armatei Roșii. După toate aparențele, revolta din Kronstadt nu era nimic altceva decât un episod trecător din istoria înrâncenată a războiului civil.

Totuși, putem spune că revolta din Kronstadt a marcat încheierea definitivă a revoluției în Rusia. Bineînțeles, caracterul și importanța revoltei erau sortite să devină, în anii care au urmat, obiectul unor dezbateri aprige în sânul stângii internaționale. Azi, cu toate că a apărut o nouă generație de revoluționari – o generație aproape deloc la curent cu evenimentele amintite – „chestiunea Kronstadtului” nu și-a pierdut nici relevanța, nici pregnanța. Și asta pentru că revolta din Kronstadt a pus niște probleme importante: relația dintre așa-zisele „mase” și partidele care pretind să vorbească în numele lor, dar și natura sistemului social din Uniunea Sovietică modernă. Revolta din Kronstadt rămâne, de fapt, o contestare durabilă a ideii rolului istoric jucat de partid, dar și a noțiunii că Uniunea Sovietică ar fi un stat „muncitoresc” sau „socialist”.

Marinarii din Kronstadt nu erau un corp militar obișnuit. Ei erau faimoșii „marinari roșii” din 1905, 1917 și din timpul războiului civil. Printr-un consens general (asta până când nu au început să revizuiască bolșevicii istoria, după revoltă) marinarii din Kronstadt erau considerați printre cele mai de încredere și mai politizate elemente militare ale regimului sovietic nou instituit. Încercarea mârșavă a lui Troțki, în anii care au urmat, de-a le mânji reputația, făcând aluzie la „noile” categorii sociale (pesemne „țăranii”) care îi înlocuiseră în timpul războiului civil pe „marinarii roșii” de la început (probabil „muncitorii”), e mai prejos de orice dispreț. Fie ei „țăranii” sau „muncitorii” – ambele categorii se numărau printre cei aflați în baza navală – Kronstadt a fost mereu o vatră a revoluției. Tradițiile sale vii și legăturile apropiate cu „Petrogradul Roșu” au slujit la făurirea de revoluționari din aproape toate categoriile sociale.

De fapt, Kronstadt-ul s-a răzvrătit în urma unei greve din Petrograd, aproape o revoltă a proletariatului petersburghez. Nu poate fi subliniat îndeajuns de mult faptul că revendicările marinarilor din Kronstadt nu au fost formulate din izolarea unei insule pierdute în Golful Finlandei. Ele au fost dezvoltate ca urmare a legăturilor apropiate dintre baza navală și muncitorii răzvrățiți din oraș, ale căror cereri au fost efectiv articulate în cele cincisprezece puncte ale programului. Denunțarea bolșevică a revoltei din Kronstadt drept „complot alb” era, așadar, pur și simplu lipsită de temeii.

Care erau aceste revendicări? La o simplă privire, se observă că cererile politice se concentrău asupra democrației sovietice: noi alegeri în soviete, libertatea cuvântului pentru anarhiști și alte partide socialiste, sindicate muncitorești și organizații țărănești libere, eliberarea prizonierilor politici anarhiști și socialiști. Cererile economice și instituționale se concentrău pe relaxarea restricțiilor comerciale impuse de „comunismul de război”. Revendicările marinarilor din Kronstadt erau minimumul necesar pentru a salva revoluția de la derivă birocratică și strangulare economică.

De obicei, există două istorii ale revoluțiilor. Prima este istoria oficială, o istorie care se preocupă de conflictele dintre partide, facțiuni și „lideri”. Cealaltă – care, după cuvintele anarhistului rus Volin, ar putea fi numită „istoria necunoscută” – cuprinde relatările acțiunilor creatoare și independente ale poporului revoluționar, rareori păstrate în scris. Într-o măsură surprinzătoare, relatările marxiste iau forma istoriografiei oficiale: aspectele populare ale revoluției sunt adesea distorsionate pentru a se potrivi unui cadru social predeterminat. Muncitorilor li se atribuie, invariabil, un „rol” istoric; țăranii au și ei „rolul” propriu; intelectualii și partidul alte roluri. Activitatea viguroasă, adeseori decisivă, a așa-ziselor „clase tranziționale”, cum ar fi muncitorii cu origini țărănești sau elementele declasate, e de regulă ignorată. Ca urmare a mutilării simpliste a realității sociale, acest tip de istoriografie lasă complet

neexplicate numeroase aspecte cruciale ale revoluțiilor din trecut și din prezent.¹ Evenimentele sunt formulate „academic” doar prin punerea cap la cap a programelor, disputelor ideologice și, bineînțeles, a „liderilor” atotprezenți.

În cazul revoltei din Kronstadt, „masele” au avut îndrăzneala să intre din nou pe scena istoriei, așa cum o făcuseră în februarie și octombrie, patru ani mai devreme. De fapt, revolta a marcat punctul culminant și finalul mișcării populare din perioada revoluției din Rusia – o mișcare pe care, în esență, partidul bolșevic o privea cu suspiciune și pe care a manipulat-o fără jenă.

Înlăturarea țarismului în februarie 1917 – o revoluție spontană în care nici partidele, nici facțiunile socialiste nu au jucat vreun rol semnificativ – a deschis calea pentru o mișcare populară de neoprit. După ce au spulberat în câteva zile instituții vechi de secole, muncitorii și țăranii au început, din propria lor inițiativă, să creeze noi forme sociale, întru totul revoluționare. Relatăriile istorice despre revoluție rareori menționează faptul că în orașe nu predominau sovietele, ci comitetele de fabrică: grupuri înființate și controlate de sfaturile de muncitori din ateliere. În sate, formele denumite, de regulă, „soviete” corespundeau mai degrabă unor consilii locale ale țăranilor, asemănătoare sfaturilor populare. În ambele cazuri, comitetele erau niște corpuri sociale organice, reprezentând forme de democrație directă, față către față. Dimpotrivă, sovietele regionale erau în esență corpuri parlamentare, organizate ca ierarhii politice așa-zis „reprezentative” sau indirecte. Acestea culminau cu congresele naționale ale sovietelor, depărtate și controlate de un comitet executiv restrâns. Istoria socială a Revoluției s-a jucat în jurul soartei comitetelor din fabrici și al adunărilor sătești, nu numai în jurul armatelor aflate în conflict sau al duelurilor dintre bolșevici și oponenții lor politici.

Comitetele din fabrici au reclamat (și, pentru un scurt timp, au și dobândit) controlul asupra operațiunilor industriale. După octombrie, Lenin n-a mai avut deloc încredere în ele. Încă din ianuarie 1919, la abia două luni după ce fusese „decretat” controlul muncitorilor asupra fabricilor, liderul bolșevic s-a poziționat în mod limpede împotriva comitetelor. În viziunea lui Lenin revoluția cerea, „tocmai în interesul socialismului, ca masele să se supună fără întrebări voinței unice a liderilor procesului muncii”. Din acest moment, comitetelor li s-a diminuat treptat rolul în cadrul operațiunilor industriale, puterile fiindu-le transferate sindicatelor, pentru ca, într-un final, puterile sindicatelor să fie aproape în întregime încredințate directorilor numiți de stat. Controlul muncitorilor a fost aspru denunțat nu doar ca „ineficient”, „haotic” și „nepractic”, ci și ca „mic-burghez” sau ca „deviație anarho-sindicalistă”.

La țară politica bolșevică a fost marcată de suspiciunea față de cooperative și comune și prin extinderea rechizițiilor forțate de hrană. Așa cum am arătat și cu altă ocazie, pentru Lenin, forma de întreprindere agricolă preferată și considerată „mai socialistă” era literal Ferma de Stat, o fabrică agricolă în care statul deținea pământul și echipamentul de lucru, numind directori care angajau țărani pe bază de salariu.

Deja în 1920 bolșevicii se rupseseră complet de clasa muncitoare și de țăranime, un fapt recunoscut fățiș de Lenin. Sovietele au fost eviscerate, devenind o simplă carcasă politică, lipsită de orice conținut. Viața politică, exprimarea publică și activitatea populară erau paralizate. C.E.K.A., poliția secretă înființată pe vremea lui Dzerjinski, îi aruncase pe revoluționarii opozanți în temnițe și lagăre de concentrare. Cei mai vocali purtători de cuvânt ai partidelor și grupurilor sovietice independente erau împușcați în număr tot mai mare, doar pentru a fi exprimat vederi disidente. Politicile formulate la capitolul „comunism de război” au creat condiții de foamete în orașe, prin blocarea aproape a tuturor schimburilor între orașe și sate și prin impunerea unor rechiziții tot mai solicitante țăranimii. Muncitorii și țăranii câștigaseră, poate, războiul civil, însă e cert că pierduseră revoluția.

Doar în acest context politic și economic putem înțelege grevele care au cuprins Petrogradul în februarie 1921 și revolta marinarilor din Kronstadt. Chemarea lansată din Kronstadt a fost pentru o „a treia Revoluție a celor care trudesc”, nu pentru o contrarevoluție, sau pentru reîntoarcerea în

¹ În Spania (1936), în timpul Revoluției din Rusia, Comunei din Paris, Revoluției muncitorilor parizieni din iunie 1848, însă nu mai puțin în revoltele de azi, cele mai dinamice elemente au fost tocmai membrii acestor „clase tranzitionale”. În trecut, ei erau în principal artizanii, muncitorii cu origini țărănești, și „declasații”, toți cei pe care Marx îi nesocotește. Astăzi ei sunt studenții, tinerii din toate clasele sociale, intelectualii, declasații și, în țările din „Jumea a treia” lucrătorii fără pământ și țăranii. (*n. a.*)

trecut. Zdrobind revolta, bolșevicii nu au reușit numai să blocheze a treia revoluție, ci și să deschidă calea regimului stalinist. Mai târziu istoria avea să-și ia la rândul ei o revanșă nemiloasă: mulți dintre bolșevicii care jucaseră un rol în înăbușirea revoltei din Kronstadt au plătit cu viețile lor în timpul sângeroaselor epurări ale anilor '30.

Nu partidul bolșevic „a înfăptuit” revoluția din Rusia; el a dominat revoluția și, prin asta, a sufocat-o. N-a jucat niciun rol în februarie 1917, atunci când țarismul a fost răsturnat. În octombrie, opt luni mai târziu, partidul a luat puterea pentru sine, nu în numele sovietelor sau comitetelor de fabrică. Fără îndoială că în 1917 era nevoie de organizații revoluționare conștiente sau, cel puțin, de grupuri active de revoluționari. Problema adevărată, totuși, a fost dacă aceste grupuri revoluționare erau capabile să se topească în formele sociale create de poporul revoluționar, fie ele comitete de fabrică sau soviete; sau dacă ele urmau să se transforme într-o putere separată de aceste forme sociale, manipulându-le și, într-un final, distrugându-le. Partidul bolșevic era în mod fundamental incapabil s-o apuce pe prima cale. Structura sa ierarhică și centralizată, ca să nu mai vorbim de mentalitatea liderilor săi, au transformat pur și simplu partidul într-o imagine în oglindă a aparatului burghez de stat, pe care pretindea că-l înlăturase.

În timpul dezbaterilor menite să hotărască soarta comitetelor de fabrică, Ossinski, comunist de stânga, își avertiza astfel partidul: „Socialismul și organizarea socialistă trebuie să fie făcute de proletariat, sau ele nu vor fi niciodată înfăptuite; altceva va fi înfăptuit în locul lor: capitalismul de stat.”

Avertismentul transmis în primele zile ale revoluției a fost unul profetic. Ar fi complet absurdă pretenția ca un aparat de stat care-i lipsește pe muncitori de orice control asupra societății să fie privit drept „stat al muncitorilor”. De fapt, până în 1917, toate facțiunile importante ale mișcării marxiste rusești credeau că Rusia urma să treacă printr-o revoluție burgheză. Pe lângă considerațiile de ordin organizatoric, neînțelegerile dintre bolșevici și menșevici erau centrate în principal în jurul rolului politic al muncitorilor și țăranilor în revoluția care urma să vină. Reclamând o „dictatură democratică a proletariatului și țăranimii”, bolșevicii revendicau, de fapt, un rol dominant pentru cei oprimați. Menșevicii, în schimb, îmbrățișau ideea că Rusia avea nevoie de o republică democratică, parlamentară, condusă de partide burgheze. Niciuna dintre cele două facțiuni social-democrate nu era într-atât de naivă încât să creadă că Rusia, o țară înapoiată, agrară, era pregătită de „dictatura proletariatului” și cu atât mai puțin de socialism.

Succesul revoluției din februarie l-a făcut, totuși, pe Lenin să vireze către „dictatura proletariatului”, o poziție exprimată în faimosul slogan: „Toată puterea sovietelor!”. Oricât de importantă a fost această schimbare, ea nu se înrădăcina în vreo convingere din partea lui Lenin că Rusia devenise, dintr-odată, pregătită pentru un „stat muncitoresc”. Chiar dimpotrivă. Lenin privea „revoluția proletară” din Rusia în primul rând ca pe un imbold pentru revoluțiile socialiste din țările industrializate din Occident, sfâșiate de război la acea vreme, mai cu seamă Germania. Pentru Lenin, războiul crease posibilitatea unor revoluții în afară, revoluții care puteau fi declanșate de o „revoluție proletară” în Rusia. Nicio clipă nu s-a amăgit că „un stat al muncitorilor” sau „socialismul” ar fi putut fi înfăptuite între hotarele unei țări predominant rurale.

Înfrângerea revoltei spartachiste din Berlin în ianuarie 1919, i-a lăsat pe revoluționarii ruși complet izolați. În pofida jargonului marxist folosit de noul regim sovietic, în ciuda flamurilor sale roșii și a ostilității evidente pe care i-o arătau clasele conducătoare tradiționale, acasă și în străinătate, rămâne faptul că revoluția a decăzut treptat la un nivel burghez, căci era de neînchipuit că o țară izolată, înapoiată economic, asediată de dușmanii politici din toate direcțiile, ar fi putut să progreseze dincolo de relațiile sociale capitaliste.

Dar ce tip de relații sociale capitaliste au fost create de Revoluția din octombrie? Asta pare să fie în continuare o chestiune foarte încurcată. Revoluția eliminase burghezia tradițională rusă și multe dintre instituțiile sale politice, naționalizase pământurile și întreaga industrie, un act fără precedent în istoria modernă a Europei. Mai târziu, regimul sovietic avea să instituie „planificarea producției”. Toate aceste transformări din primele decenii ale secolului XX erau considerate incompatibile cu capitalismul, deși,

în *Anti-Duhring*, Engels speculase pe marginea posibilității ca ele să se poată petrece, teoretic, și în cadrul structurilor burgheze.

Problemele create de revoluția din octombrie erau complicate și mai mult de terminologia folosită de bolșevici. Lenin a caracterizat în diferite feluri statul sovietic: „stat capitalist”, „stat al muncitorilor” și „stat țărănesc cu deformării birocratice”. I-a urmat descrierea lipsită de noimă a statului stalinist de către Troțki drept „stat muncitoresc degenerat”. Lenin a complicat în plus problema, descriind fără menajamente socialismul drept „nimic altceva decât un monopol capitalist de stat în beneficiul întregului popor”. Astfel, în primii ani ai regimului sovietic, nu doar că era greu să găsești paralele între capitalismul de stat și celelalte țări capitaliste, ci și să-l distingi de „socialism” ca atare.

Astăzi, după o jumătate de veac de dezvoltare capitalistă, ne aflăm într-o poziție ceva mai bună pentru a analiza lucrurile. Putem vedea că, exceptând cele câteva luni în timpul cărora comitetele muncitorești au controlat industria, revoluția din Rusia nu a depășit deloc cadrul social și economic burghez.

Producția de mărfuri și exploatarea economică erau menite să fie la fel de predominante și după Revoluția din octombrie. Muncitorilor și țăranilor urma să le fie negat controlul asupra societății sovietice, la fel de sigur cum le fusese negat și asupra celei țariste. Știm, de asemenea, că naționalizarea industriei și planificarea producției sunt perfect compatibile cu relațiile sociale burgheze. Tendința istorică a capitalismului industrial a fost dintotdeauna în direcția centralizării capitalului, a dezvoltării de monopoluri, contopirii industriei cu statul, planificării economice și, într-un final, creșterii puterii aparatului birocratic asupra vieții economice și politice.

În mod ironic, Troțki ar fi putut să înțeleagă cum s-a dezvoltat această tendință în Rusia dacă ar fi dus propriul concept de „dezvoltare combinată” până la concluzia sa logică. El a observat (destul de corect) că Rusia țaristă, intrată mai târziu în procesul european de dezvoltare burgheză, a preluat inevitabil cele mai avansate forme industriale și de clasă, în loc să parcurgă de la început întregul proces al dezvoltării burgheze. A omis însă să ia în considerare faptul că Rusia, sfâșiată în interior de o răsturnare teribilă, care a deposedat clasele burgheze și pe proprietarii tradiționali de pământ, ar fi putut s-o ia din această pricină înaintea dezvoltării capitaliste din alte părți ale lumii – desigur, asta după ce muncitorii și țăranii au fost deposedați la rândul lor de controlul asupra fabricilor și pământului de către noua birocrație. Hipnotizat de formula absurdă că „proprietatea naționalizată este opusul capitalismului”, Troțki nu a reușit să realizeze că însuși capitalismul monopolist tinde, prin propria sa dialectică internă, să se contopească cu statul, ceea ce înseamnă concentrarea capitalului în tot mai puține întreprinderi. Astfel, analogia lui Lenin dintre „socialism” și capitalismul de stat a devenit o realitate înspăimântătoare sub Stalin – o formă de capitalism de stat care nu era însă „în beneficiul întregului popor.”

În mod esențial, sursa confuziei în ceea ce privește „natura” sistemului social din Rusia – faimoasa „chestiune rusească” – se află în incompletitudinea analizei economice marxiste. Scriind la mijlocul veacului al XIX-lea, Marx cunoștea doar două dintre fazele dezvoltării capitaliste: mercantilismul și capitalismul industrial de tipul „laissez-faire”. Cu toate că în *Capitalul* emergența formei industriale din cea mercantilă a capitalismului este excelent descrisă, discuția se încheie exact acolo unde ar trebui să înceapă, de fapt, pentru noi, un secol mai târziu. Putem observa că concentrarea capitalului avansează către o nouă etapă: etatizarea capitalului. „Piața liberă” se transformă într-o piață monopolistă, iar, într-un final, într-una manipulată de stat. „Anarhia producției” (pentru a folosi expresia lui Engels) se preschimbă în economia manageriată, „planificată”, un sistem planificat menit nu doar să evite crizele, ci și să promoveze acumularea de capital. Capitalismul își urmează până la capăt mișcarea dialectică, în termeni hegelieni aproape clasici: de la economia inițiată de mercantilism și controlată de stat, la „piața liberă” instituită de capitalismul industrial și, din nou înapoi, la forme neo-mercantile, aflate însă la nivelul creat de dezvoltarea tehnologică și industrială. Nu era de așteptat ca Marx să fi putut urmări acum un veac această dialectică până la concluziile sale; însă ar fi cea mai rea formă de miopie teoretică ca noi s-o ignorăm un secol mai târziu.

Evoluția către capitalismul de stat apare ca tendință în Occident în primul rând datorită faptului că formele economice și politice timpurii încă exercită o influență puternică asupra instituțiilor sociale. Deși într-un declin rapid, noțiunile de „piață liberă” și „individ suveran” continuă să impregneze relațiile economice din Europa și America. Cu toate acestea, în Rusia și în multe regiuni ale „lumii a treia”, capitalismul de stat ia o formă totală pentru că, prin revoluție, prezentul e rupt de trecut, ducând la distrugerea vechilor instituții și clase conducătoare. „Socialismul”, în forma sa marxistă curentă², are tendința de-a deveni ideologie în cel mai îngust sens al cuvântului tocmai pentru că, așa cum remarcă și Lenin, socialismul marxist poate fi în mare măsură confundat cu capitalismul de stat. Acceptarea de către Marx a statului – „dictatura proletariatului”, „statul socialist” – devine un mijloc prin care marea viziune socialistă se transformă într-un spectacol pe deplin reacționar: *flamurile roșii îmbracă sicriul revoluției populare*.

Ce s-ar fi întâmplat dacă revolta din Kronstadt ar fi reușit? Cu siguranță că am fi fost scutiți de evoluția stalinistă, evoluție care a făcut din întreaga mișcare comunistă mondială un instrument al contrarevoluției internaționale. Până la urmă, nu numai Rusia a suferit crunt, ci umanitatea în întregul ei. Moștenirea pe care ne-a lăsat-o bolșevismul (sub forma stalinismului, troțkismului și maoismului) a împovărat la fel de mult gândirea și practica revoluționară ca trădările aripilor reformiste ale mișcării socialiste.

O victorie a marinarilor din Kronstadt ar fi putut să deschidă noi perspective și pentru Rusia – o dezvoltare socială hibridă, îmbinând controlul muncitorilor asupra fabricilor cu o piață deschisă pentru produsele agricole, bazată pe o economie țărănească la scară mică și comune agrare voluntare. Desigur, o astfel de societate nu s-ar fi putut stabili degrabă într-o Rusie agrară și „înapoiată”, și fără ajutor din afară. Însă acest ajutor ar fi putut fi foarte aproape dacă mișcările revoluționare din Europa și Asia s-ar fi putut dezvolta liber, fără interferențe din partea Internaționalei III. Stalinismul a blocat complet această posibilitate. Până către sfârșitul anilor '20 practic toate secțiunile Internaționalei Comuniste deveniseră simple instrumente ale politicii staliniste, parte a trocului și alianțelor diplomatice și militare cu puterile capitaliste.

Suprimarea revoltei din Kronstadt în martie 1921 a fost un act categoric contrarevoluționar, călcarea în picioare a mișcării populare într-o perioadă când la cârma regimului sovietic se aflau Lenin, Troțki și alți bolșevici de seamă. Să vorbești, așa cum o face Troțki, de „continuitatea” Revoluției în anii '30, să descrii burocrăția ca apărătoarea victoriilor din octombrie, să denumești stalinismul o simplă reacție „termidoriană”³, toate acestea sunt pur și simplu nonsensuri. Nu e nici continuitate aici, nici Termidor; e cel mult o fațadă pentru o viziune care a fost călcată în picioare în 1921 și chiar de dinainte. Ascensiunea la putere a lui Stalin a scos doar la iveală o contrarevoluție care începuse mult mai devreme. Cu mult înainte de 1927, atunci când a fost eliminată opoziția troțkistă, toate câștigurile sociale care priveau poporul rus erau deja suprimate. De unde și nepăsarea muncitorilor și țăranilor față de mișcările de opoziție anti-staliniste din sânul Partidului Comunist.

Înfrângerea marinarilor din Kronstadt și a greviștilor din Petrograd a pregătit terenul pentru apariția stalinismului. Putem alege să deplângem aceste mișcări populare, să onorăm eroismul victimelor, să le înscriem strădaniile în analele revoluției. Însă mai presus de toate, revolta din Kronstadt și mișcările greviste din Petrograd trebuie înțelese, așa cum trebuie înțelese lecțiile tuturor marilor revoluții, dacă e să putem pricepe vreodată conținutul procesului revoluționar ca atare.

² Să ne amintim că Bookchin scria acest text în 1971, în plină perioadă a „războiului rece”. (n. n.)

³ Termidor este a unsprezecea lună din calendarul republican francez. În timpul Revoluției, Termidor a marcat sfârșitul perioadei de teroare și înlăturarea lui Robespierre. Ca expresie, cuvântul trimite la ideea restaurării ordinii după o perioadă frământată, prin intermediul unei „dictaturi moderate”, care are menirea de a aduce viața „la normal”. (n. n.)

Biblioteca Anarhistă

Murray Bookchin
Revolta marinarilor din Kronstadt

Preluat la 13.01.2023 de la <https://pagini-libere.ro/>

ro.theanarchistlibrary.org